

הליכות שדה

גליון מס' 164

תשרי תש"ע

יו"ל ע"י

המכון לחקר החקלאות עפ"י התורה

המכון לחקר החקלאות עפ"י התורה

משרדים: ת.ד. 155 יד בנימן 76812
טל: 08-8594099
המחלקה ההלכתית: רח' המלמד 1
הר נוף, ירושלים טל: 02-6517793
המחלקה המדעית: מכון וולקני
ת.ד. 6 בית דגן 50525
טל: 08-9683349
חוות גידול ונסיונות: שערי אברהם

כתובת:

מערכת "הליכות שדה"
מכון לחקר החקלאות עפ"י התורה
ת.ד. 155 יד בנימן מיקוד 76812
טל: 08-8594099 פקס: 08-8592737

כתובת בירושלים:

בית מדרש גבוה להלכה בהתישבות החקלאית
רח' המלמד 1 ת.ד. 34057 ירושלים 91340.
טל: 02-6517793, פקס 02-6522010
העורך: הרב א. שלנגר

בסיוע: המועצה האזורית נחל שורק,
משרד המדע מינהל התרבות.

המאמרים הם על דעת כותביהם בלבד פרט
ל"חוזר ההלכתי" שמבטא את עמדת המכון.
אין המערכת אחראית לתוכן המודעות ולסגנון
ואין בפירסומן הסכמה על
כשרות המוצרים.

נא לשמור על הגליונות מפני דברי תורה שבהם.

בית מדרש גבוה להלכה בהתישבות החקלאית

מיסודו של
הרה"ג הרב **קלמן כהנא** זצ"ל
בראשות
הרה"ג הרב **יוסף אפרתי** שליט"א

- מכון ללימודי מצוות התלויות בארץ
ע"ש ר' חיים קהן ז"ל.
- קרן לחילול מעשר שני (קרן המעשרות)
- כולל "קנין אברהם" ע"ש ה"ר אברהם הריי ז"ל
- כולל "מאור יצחק" ע"ש ר' יעקב יצחק בודנר ז"ל
- כולל "נאות אריה" ע"ש הגה"צ ר"א לוי זצ"ל.

רשת כוללי ערב

"משנת משה" - אחוזת ברכפלד
"נתיב גרשון" - רמת בית שמש
"תפארת צב" - תל ציון
"שם משמעון" - מרכז ים
"דעת משה" - בית שמש
"אהל שרה" - הר נוף
"בית מאיר ומרדכי" - רמות ג'
"היכל הלשם" - רמות א'
"משכן רותם" - קרית ספר
"דרשו ה' ועוזו" - ביתר

תוכן הענינים

- דין יין מבושל ויין מפוסטר.....5
הרב יוסף אפרתי
- הפרשת תרו"מ מירקות שתחילת גידולם בעציץ.....9
הרב שאול רייכנברג
- צירוף גרעיני תבואה ושיעור חלה.....17
הרב מיכאל גלעדי
- תלמוד ירושלמי ביכורים.....20
- לוח אחוזי ערלה לחורף תש"ע.....23
ד"ר משה זקס
- מושגים בהלכות זרעים - איסור מכירת קרקע לגוי.....27
הרב אליקים שלנגר

יין מפוסטר אין דינו כדין יין מבושל

הרה"ג יוסף אפרתי

בזמנו פירסם מרן הגר"ש אלישיב שליט"א תשובה בה קבע כי יין מפוסטר אינו חשיב כיון מבושל להתיר מגע גוי או מומר (המדובר בפוסטר במערכת סגורה). בנושא זה אף התפרסמה תשובה של מרן הגר"ז אויערבך זצוק"ל (במנחת שלמה סי' כה) - ונדמה שברוב הדברים נמצאו שני נביאים מתנבאים כאחד יעוי"ש.

סמוך לפירסום נתפרסמו כמה "השגות" על תשובתו של מרן שליט"א ונצטוינו לפרסם את התגובה דלהלן.

בהוראת מרן, התשובה דלהלן פורסמה תחת שם הכותב, אולם היא איננה רק תשובה בעל פה של מרן אלא עיקרה, עד להגהותיה, ממרן שליט"א באה.

יוסף י. אפרתי

א. בידיעון נתיבות הכשרות מס' 3 (אלול תשנ"ב) התפרסמה תשובתו של מרן הגר"ש אלישיב שליט"א בדבר יין מפוסטר, (תשובה זו אף התפרסמה בשו"ת "קובץ תשובות" למרן ח"א סי' עו) ומסקנתו דיין מפוסטר חשוב כיון רגיל ונאסר במגע נכרי. על דברי מרן שליט"א, התפרסמו מספר מאמרים. אחד המשיגים אף טרח ופרסם שני מאמרים בנושא. על המאמר הראשון אין להרחיב את היריעה מכיון שבעל הדין הודה כי פירסם את דבריו בטרם ראה את תשובת מרן שליט"א. באותו מאמר הוא תולה עצמו בפסקו של הגר"מ פינשטיין זצוק"ל ועיקרו דלהחשיב יין כמבושל סגי לחממו לשישים מעלות צלזיוס ולכן תמה המשיג, "למה היתרו של הגר"מ פינשטיין זצ"ל לא יהא תקף גם בארץ ישראל", עכת"ד. והמעין אף מקופיא, יראה שאין בתשובת הגר"מ פינשטיין זצוק"ל ראי' לנידון דידן, דגופא דעובדא בשו"ת אגרות משה היא באדם החושש שמא תגע המשרתת ביין שלו, ונפשו בשאלתו לאיזה חום צריך לבשל את היין, ועל כך נסבה תשובת הגר"מ פ' זצוק"ל, אבל אין בתשובה התייחסות לפוסטר, ובפרט לא לפוסטר שהפך למנהג מדינה בתעשיית היין. יתירה מזאת, בהמשך התשובה כותב האגרות משה על "פעקטעריס [בתי חרושת] שמבשלין יין... שנחסר יותר מעשירית" הרי דבנידון זה ודאי חשיב כמבושל ולא על פוסטר כזה אנו דנים, שהרי הדיון בנידון דידן הוא פוסטר במערכת סגורה שאין היין מתמעט ממידתו.

לאחר מכן כאשר ראה המשיג את תשובת רבינו שליט"א, שב ופירסם תגובה שניה.

על מנת למנוע מכשול מאותם שיבואו מחמת השגה זו להקל במגע עכו"ם ביין מפוסטר מצאנו לנכון להעמיד דברים על דיוקם.

למותר לציין כי הדברים עיקרם ממה שמענו ממרן שליט"א בנידון זה.

ב. לשון המשיג, "נעלמה מהמשיב שיטת הגאון רבינו עקיבא איגר והפרישה המבדילים בין יין שלנו שנגע בו גוי לבין יינם של נכרים. נמצינו למדים מדבריו הברורים של הגרעק"א שגם לשיטת הרא"ש אין האיסור משום בנותיהן חל אלא על סתם יינם של גויים ועליו כתב הטעם דיין מבושל שהתירו משום דלא שכיח, לכן אין לגזור עליו משום בנותיהן, אבל ממגע עכו"ם ביין שלנו אין עליו כל זיקה לאיסור בנותיהן אלא החשש מניסוך, כל שהוא מבושל שאין מנסכין אותו אין עליו כל איסור של י"נ לכולי עלמא" עכ"ד.

אכן ראה המשיג ראי' אחת ולא ראה את אשר לפניו - דאיפכא הוא.

בראשית עלינו להקדים מ"ש הרא"ש הגמ' (ע"ז ל ע"א) "ת"ר יין מבושל... של עובדי כוכבים אסורים.. אמר רבא יין מזוג... יש בו משום יין נסך יין מבושל..." אין בו משום יין נסך. כלומר מסקנת הגמ' שיון מבושל אין בו משום יין נסך. ובפ"י ר"ח "יין מבושל אין בו משום יין נסך פ' אם נגע בו עובד כוכבים אין אומרים כי נסכו". ובתוס' (שם ד"ה יין) כתבו "יין מבושל אין בו משום יין נסך כן הלכה ומותר במגע עובד כוכבים מדשתו ליה שמואל ואבלט", על זה כתב הרא"ש (שם אות יג) "והדבר תמוה כיון שגזרו על יינן משום בנותיהן וזו משום שהרתיחו לא שייכא הך גזירה. ואי משום דלאו בר ניסוך, הלא יין מזוג נמי לאו בר ניסוך הוא [וכוונתו דיין מזוג עכו"ם לא מנסכו, כמ"ש הב"ח יו"ד קכג, ובכל זאת גזרו ביה] ואפשר לפי שהמבושל אינו מצוי כל כך ומילתא דלא שכיחא לא גזרו ביה [ומזוג מצוי וגזרו ביה] עכ"ל הרא"ש.

וע"ז תמה רעק"א (שו"ע יו"ד קכג על ט"ז סק"ג) ז"ל "ובעיקר קושית הרא"ש לא זכיתי להבין דמנ"ל להרא"ש דמגע עכו"ם ה' משום בנותיהן, הא בפשוטו במגע ל"ש בנותיהן". הרי דיין מבושל שעליו דיבר הרא"ש היינו ביין ישראל שנגע בו עכו"ם וע"ז הקשה רעק"א מה שהקשה.

זאת ועוד הלא לדעת הרא"ש כל הפסול למזבח לניסוך, עכו"ם לא מנסכי. ולכן תמה הרא"ש למה לא גזרו ביין מבושל "אי משום דלאו בר ניסוך הוא הלא יין מזוג נמי לאו בר ניסוך הוא", והרי בזה לית מאן דפליג דגוי אוסר ביין מזוג במגעו (עי' רמ"א סי' קכג סעי' ח "מי הבוסר אסורים במגע עכו"ם, יין עכו"ם כ"ז שיש בו טעם יין אסור") ולכן לדעת הרא"ש אלמלא ההבדל בין יין מזוג ליין מבושל, שיון מבושל לא שכיח ויין מזוג שכיח, מגע עכו"ם ביין ישראל מבושל היה אוסרו כדין יין מזוג.

ג. והנה שיעור הבישול לגבי י"נ שונה משיעור הבישול לגבי שאר מילי וגם לגבי ניסוך ע"ג מזבח, שהרי שיעור הבישול לגבי י"נ הוא משהרתיח ע"ג האש ויתמעט ממדתו כמ"ש הש"ך בסי' קכג סק"ז, אע"ג דבכל מקום שיעור בישול פחות מזה. עי' או"ח סי' שיח בב"י שם "כל שהיד סולדת בו מקרי רותח". ואם עשה אח"כ חממו יותר עד שתהי' הקדירה רותחת ממש פטור כיון שכבר היה היד סולדת (עולת שבת סי' שיח סק"ב).

ובעיון בדברי הראשונים נראה דבישול זה של היין שמגע עכו"ם לא יאסור אותו, חייב שיהיה בו שינוי טעם, וכמו שכתב המאירי ע"ז כט "לא הוזכר הגמ' מאימתי נקרא מבושל לענין זה, וכתבו הגאונים שמכיון שהעלה רתיחה וכו' וסוף הדברים בענין זה לדעת כל שהוא מבושל ע"י שנשתנה טעמו מכמות שהיה מחמת בשולו או ריחו או צבעו שכל שנשתנה בטל חנו. ואין חובת ניסוך עליו". וכ"כ הרשב"א במשמה"ב בית חמישי שער שלישי "יין מבושל שאמרו שאין בו משום י"נ מפני

שנשתנה שמו וטעמו קצת". ובתשו' הרשב"א סי' תתיג "אבל המבושל שנשתנה שמו והכל קורין אותו יין מבושל לא גזרו עליו" ולעומת זאת לענין ניסוך ע"ג המזבח כ' המאירי בב"ב דף צז "ולענין ניסוך כל שנתבשל באש אע"פ שלא נשתנה טעמו או בשמש ונשתנה טעמו פסול". וכ"ה ברמב"ם פ"ו מאיסור"מ ה"ט והמבושל באש או בשמש עד שנשתנה טעמו, כצ"ל (וכ"ה בד"א). מבואר מכ"ז דחז"ל לא הוציאו יין מבושל מכלל איסור מגע עכו"ם אלא כשנתבשל היין בכדי שיתמעט ממדתו ושנשתנה טעמו, אף שלגבי שאר מילי מיקרי ביטול אף בפחות מזה, ולכן לגבי ניסוך למזבח פסול בביטול שלא נשתנה טעמו אבל לגבי יין נסך כל עוד שלא הגיע לשיעור ביטול שנשתנה טעמו, אכתי לא בטל חינו וחיתת ניסוך עליו. וזה ברור דשינוי הטעם עליו דברו הראשונים תלוי באנשים מן הישוב, ואין הדבר תלוי בקביעת חכמי ומומחי היקבים, ואם אין שינוי נרגש – אין כאן שינוי טעם ודלא כמו שכתב המשיג, ועיין שלטי גבורים פ"ב דע"ז (בדפי הרי"ף י ע"א) בשם הרי"א ז"ל "אבל היין המבושל שלנו אם נגע בהם עכו"ם מותר אפילו בשתיה, נראה בעיני ששיעור.... המבושל הוא כל שאין שותין אותו כיון".

ומכאן דיין מפוסטר אפילו אם יחשב מבושל לגבי ניסוך למזבח – כל שלא נשתנה טעמו חשיב יין לגבי מגע עכו"ם.

ד. והנה הגרעק"א ז"ל הקשה שם קושיא נוספת על הרא"ש מנ"ל להרא"ש ז"ל דילמא דרך עכו"ם לנסך יין מזוג" כלומר רעק"א תמחה על קושיות הרא"ש שהקשה למה חילקו ביין בין מזוג למבושל הרי את שניהם אין מנסכין לע"ז, מנא ליה לרא"ש שייך מזוג אין מנסכים אולי מזוג הגויים מנסכים ולכן נאסר במגע ומבושל הגויים לא מנסכים ולכן אסור נאסר. ולכן אסור עכו"ם במגעו יין מזוג אעפ"י שהוא פסול לגבי מזבח ואילו יין מבושל אין גויים מנסכים משום שאינו יין. והנה פשוט וברור שייך מבושל שלא בטל טעמו ולא בטל חינו, חיתת ניסוך עליו והרי הוא כיון רגיל, ועכו"ם ודאי מנסכי יין כזה לע"ז (שהרי אפילו אם יש תורת ביטול ליין לגבי פסול למזבח – הרי אין נפק"מ לך לגבי ניסוך עכו"ם בפרט אליבא דרעק"א שס"ל דגם מה שפסול ממש למזבח – לא הוי מום לעכו"ם) וממילא אסור עכו"ם את היין במגעו.

ה. והנה דעת הרשב"א בתוה"ב (בית ה שער א) שגר תושב שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז אינו עושה י"נ לאסור בהנאה, וכמו"כ גוי שמל לשם גירות ולא טבל, הואיל וכבר קיבל עליו שלא לעבוד ע"ז דינו כגר תושב ואינם אוסרים במגעם אלא בשתיה, וכ"פ המחבר בסי' קכ"ד. אמנם הרא"ש פליג עליה ולדידיה אף בשתיה אינם אוסרים במגעם. וצ"ל להרא"ש שיש הבדל בין גר תושב ולא טבל, לבין גוי עובד ע"ז הנוגע ביין שאינו ראוי לנסוך, לכן יין מזוג – דלדלעת הרא"ש לא מנסכי גויים, אפילו הכי אסור במגעו. ומשום האי טעמא תמה הרא"ש למה יין מבושל של ישראל אין גוי אסור במגעו ואי משום דלא מנסכי הלוא גם יין מזוג לא מנסכי וע"כ דשאני יין מבושל דלא שכיח משא"כ יין מזוג דשכיח.

ו. והמשיג נתלה בדברי הפרישה כאילו ביין של ישראל אין איסור במגע גוי משום חתנות. ולא היא, הפרישה ביאר דעת הרא"ש דאף ביין שלנו אפילו מבושל הוי ליה לאסור לשתות בצוותא חדא עם נכרי. דאם יושב עם הגוי בצוותא חדא ושותה עמו יש לגזור משום חתנות וע"ז תירץ הרא"ש דין מבושל לא שכיח, אבל לא סגי בזה להתיר מגעו שהרי חז"ל אסרו מגע עכו"ם אע"ג דלא שכיח שיעור, לכן הוסיף הטור וכתב משום דיין מבושל אינו ראוי לנסך, מ"מ בע"כ שכיח שיעור, משום דלא שכיח הוא דאל"כ חוזר וניעור קו' הרא"ש מ"ש מין מזוג דגוי אסור במגע אף שאינו ראוי לנסך ועכו"ם לא מנסכי לע"ז לשיטת הרא"ש וע"כ דשאני מזוג דשכיח.

שוב כ' המשיג "גם אילולא הטעמים הברורים הנ"ל להיתר לא ייתכן למחוק על יסוד סברא בלבד הלכה מפורשת בתלמוד, דאם נבוא לשנות את ההלכה המפורשת לפי שינוי שיטת הייצור מי יודע לאן נגיע בשטחים אחרים כגון בסירכות של ריאות". אכן לפי כל הני קדמאי הנ"ל מעולם לא הוציאו חז"ל מכלל גזירת מגע עכו"ם ביין, אלא יין מבושל שנשתנה טעמו או ריחו. גם בימי חז"ל בישול שלא שינה טעם היין, נאסר במגע עכו"ם, וכמ"ש המאירי "כל שחבת יין עליו נאסר במגע נכרי". ולכן הבא להוציא יין מפוסטר מכלל יין הנאסר במגע נכרי הוא המשנה את ההלכה וכמוש"נ.

בענין הבצרות המכניות

הנושא של תפעול בצרת והעברת המיץ למיכל ע"י גוי או מחלל שבת (ראה הליכות שדה 162-163) עורר ענין רב – ומשום כך קבלנו הרבה הערות-והארות, ותשואות חן לכל הכותבים והמגיבים.

בעקבות זה אף נעשו בכמה מקומות צילומים והסרטות לתיעוד הנושא, וחברי ואני אף יצאנו לראות בציר יין בבצרות.

לעניות דעתי, כמות המשכת המיץ בשפיכת המיכל לגונדלה בבציר המכני במכונות החדשות, ואפילו בזני ענבים "יבשים", איננה פחותה ממה שהראו בזמנו למרן הגר"ש אלישיב שליט"א אשר קבע נחרצות כי אסור להפעיל בצרות אלו ע"י גוי או מחלל שבת.

יוסף י. אפרתי

הכרשת תח"ם משתילי ירקות שתחילת גידולם בעציץ שאינו נקוב

הרה"ג שאול רייכנברג

הנוהג כיום שחלק משתילי הירקות מכינים במשתלות, ואחרי שגדלו מעט במשתלה, מעבירים את השתיל עם גוש העפר שגדל בו, ושותלים בשדה או בחממת הגידול עד סוף הגידול. הזריעה במשתלה נעשית בצורה זו. לוקחים תבניות שיש בהם שקעים הנקובים בתחתיתם, ממלאים בשקעים אדמה (בדרך כלל שמים חומר אחר במקום אדמה) וזורעים את הזרעים באדמה שבשקעים. את התבניות שבהם הזרעים מניחים בחממות שבמשתלה לתקופת הגידול הראשונה, ואחרי שגדלו מעט מעבירים את השתילים לשתילה בשדה או באדמת חממה. התבניות, מונחות בחממה שבמשתלה על מיתקן שמשני צדדיו פסי מתכת שעליו מונחות התבניות ובין פסי המתכת פתוח לקרקע שמתחתיו. כך שהשתילים שבקצוות התבניות מונחים מעל פסי המתכת והפסים חוצצים בין השתילים והקרקע ממילא הם נחשבים שגדלים בעציץ שאינו נקוב, ושאר השתילים נקבים פתוחים לכיוון הקרקע ונחשבים שגדלו בעציץ נקוב. כאשר מעבירים את כל השתילים לשדה או לחממת הגידול, כבר לא יודעים אלו שתילים היו מעל פסי המתכת ואלו לא. עוררו שאלה האם כשמפרישים אח"כ תרומות ומעשרות אין בעיה בזה שמפרישים מאחד על השני.

הירקות מתחלקים לשלוש קבוצות: א. ירקות עלים, שאוכלים את העלים של הצמח, כגון: חסה, כרוב, בצל ירוק, פטרוזיליה וכד'. ב. ירקות שורש וגבעול, שאוכלים את השורש או הגבעול של הירק, כגון: גזר, בצל יבש, סלק קולורבי וכד'. ג. פרי הירק, שאוכלים את הפרי הגדל על הצמח, כגון עגבניה, פלפל, מלפפון וכד'.

בירקות פרי, לא גדל במשתלה אלא הצמח עצמו אבל הפרי עדיין לא מתחיל לגדול כלל. בירקות שורש, לא ידוע שמגדלים אותם במשתלות, וכן כנראה במצב שהוא שתיל אין לו עדיין פרי אלא רק שורש ורק בשלב מאוחר יותר הוא מתפתח לפרי (קולורבי מגדלים במשתלות אך כאמור אין לו עדיין פרי במשתלה). בירקות עלים, מתחילים לגדול כמה עלים כבר במשתלה, ועליהם הנדון.

* *

א. שתיל ירק שהתחיל לגדול בעציץ שאינו נקוב והעבירו עם גושו לקרקע האם אפשר להפריש ממנו על מה שגדל כל הזמן בעציץ נקוב.

איתא ברמב"ם הלכות תרומות פרק ה הלכה טז: תרם משאינו נקוב על הנקוב תרומתו תרומה ויחזור ויתרם (משום שעציץ שאינו נקוב חייב בתרומות ומעשרות רק מדרבנן, ועציץ נקוב חייב מן התורה, ודרבנן לא יכול לפטור דאורייתא). תרם מן הנקוב על שאינו נקוב תרומתו תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומה ומעשרות ממקום אחר (שהחייב מדאורייתא כשעושים אותו

תרומה על דרבנן הוא לא נעשה תרומה מן התורה וממילא מן התורה הוא נשאר טבל וצריך לתקנו, אבל את הדרבנן הוא פטר).

הגמרא במנחות ע"א, מסתפקת בגדל בעצין שאינו נקוב ואח"כ נקבו מה דינו. והספק הוא (כפי שנראה שם מרש"י), שבתחילת הסוגיא הגמרא מסתפקת האם גידולים שנוספו על העיקר דינם כעיקר כיון שגדלו ממנו או שאין דינם כעיקר. ועכשיו מסתפקת הגמרא אם אנו סוברים שהגידולים אינם כעיקר וגידולים שגדלו אחרי נקיבת העצין דינם כגדלים בעצין נקוב האם הגידולים מחייבים גם את העיקר שיחשב כגדל בעצין נקוב או לא. ועל כך אמר אב"י: הכא חדא זריעה היא איחבורי הוא דקא מיחבר. ופרש"י, שכאן בעצין שניקבו אין להסתפק האם הגידולים גוררים את העיקר, שאין אנו צריכים שהגידולים יגררו את העיקר אלא, שהכל נחשב לזריעה אחת ונחשב שהעצין שאינו נקוב עכשיו משריש, וממילא מתחייב הכל. וכן נראה שם ברבנו גרשום ובשיטה מקובצת אות יז, יח. א"כ לשיטת רש"י לכאורה אין שאלה כשמפריש משתיל שהתחיל גדילתו בעצין שאינו נקוב ואח"כ העבירו אותו עם גושו לקרקע על שתיל שהתחיל בעצין נקוב והועבר אח"כ לקרקע. משום שהעברה בגוש לקרקע נראה שדינה כנקיבת העצין ולא כשתילה חדשה (כמו שלעלה מצטרפים שני הערלה אם מעבירים את העץ עם גוש העפר), ובעצין שניקב הרי הכל מתחייב כעצין נקוב. (אם עקר את הצמח מהעצין שאינו נקוב ושתלו בעצין נקוב בלי גוש עפרו, אזי נשארת הגמרא בספק מה דין התוספת ומה דין העיקר).

אך הרמב"ם תרומות פרק ה הלכה טו פסק: זרע תבואה בעצין שאינו נקוב והביא שליש אח"כ נקבו ונגמרה התבואה והוא נקוב, הרי היא כצומח באינו נקוב עד שיקבנו קודם שיביאו שליש. וכתב הכסף משנה שאע"פ שהגמרא במנחות נשארה בספק, הרמב"ם הכריע כירושלמי מעשרות פרק ה הלכה ה שכתב שעכשיו ניקב ומה שגדל עד עכשיו דינו כגדל באינו נקוב וממילא תלה הרמב"ם אם הנקיבה היתה קודם עונת המעשרות או אחריה. וביאר החזו"א שביעית סי' ח ס"ק יב שהרמב"ם סובר שמה שגדל והגיע לשליש בעצין שאינו נקוב הרי זה כמו שהביא שליש ביד הקדש או גוי שהכל פטור.

א"כ לפי הרמב"ם שתיל שבזמן עונת המעשרות גדל בעצין שאינו נקוב דינו מכאן ולהבא גם כגדל בעצין שאינו נקוב ואי אפשר להפריש ממנו על הגדל כל הזמן בעצין נקוב. אמנם למעשה אין שאלה באותם מיני הירקות שמגדלים פרי הירק כגון מלפפון, עגבניות וכדומה, שהם לא מתחילים כלל לגדל את הפרי כשהם במשתלה, רק כשהם כבר גדלים בשדה. בירקות שורש כאמור כנראה שלא מגדלים במשתלות ובכל מקרה נראה שעונת המעשרות שלהן רק בשדה. אך בירקות עלים כגון חסה, כרוב, בצל ירוק וכדומה, יש לדון מתי עונת המעשרות שלהם וכדלהלן.

ב. זמן עונת המעשרות בירקות עלים.

מבואר במעשרות פרק א משנה א: כל שתחילתו אוכל וסופו אוכל אף על פי שהוא שומרו להוסיף אוכל חייב קטן וגדול. פירוש שכל פרי או ירק שהם אוכל כבר בקטנם אע"פ שתמיד משאירים אותם לגדול, עונת המעשרות שלהם כבר בקוטנם והם חייבים במעשרות גם כשקטפו אותם כשהם קטנים. א"כ לכאורה העלים הקטנים שיצאו במשתלה כיון שהם כבר ראויים לאכילה הם הגיעו לעונת המעשרות, והרי הם כמו הבאת שליש בתבואה, ולדעת הרמב"ם אם תחילת הגידול

של העלים היתה בעציץ שאינו נקוב, דינו גם בגמר גידולו כעציץ שאינו נקוב, ואי אפשר להפריש ממנו על הגדל כל הזמן בעציץ נקוב.

והנה על הנאמר במשנה כל שתחילתו אוכל וכו' כתב הרמב"ם בפירוש המשנה: הם מיני ירקות, לפי שהם ראויות לאכילה תיכף מצמיחתן ואחר גמר גידולן, ואין מניחין אותן בארץ אלא כדי שישגדלו, וזה דרך רוב הירקות, ולפיכך הם חייבות במעשר בשעת קוטנן או גודלן, לפי שהם ראויות לאכילה בין גדולות ובין קטנות. ומה שאינו ראוי לאכילה בתחילת צמיחתו כמו פירות האילן, אינו חייב במעשר עד שיעשו אוכל, למה שאמר ה' יתברך (ויקרא כז) מזרע הארץ מפרי העץ, עד שהיה פרי. ואמר גם כן עשר תעשר את כל תבואת זרעך, עד שיעשה תבואה, עכ"ל. הרי כתב הרמב"ם שרוב מיני הירקות ראויים לאכילה בתחילת גידולם. וכן כתבו הר"ש הרא"ש והרע"ב שמה שכתבה המשנה שתחילתו אוכל כוונתה לירק ומה שכתבה המשנה שאין תחילתו אוכל כוונתה לפירות האילן. וכ"כ התפארת ישראל: כל שתחילתו אוכל וסופו אוכל, ככל ירקות דמיד שגדלן ראויים לאכילה. (וכך איתא בתוספתא א,ב, כל שתחילתו אוכל וסופו אוכל כגון ירק חייב בתחילתו ובסופו, כל שאין תחילתו אוכל אבל סופו אוכל כגון פירות אילן, פטור בתחילתו וחייב בסופו). א"כ צ"ב שבמשנה ד כתבה המשנה: ובירק הקישואים, והדלועים, והאבטיחים, והמלפפונות, התפוחים והאתרוגים, חייבים גדולים וקטנים. והדברים צריכים ביאור למה מנתה המשנה בירק רק ד' מינים אלה. (מה שכתבה המשנה תפוחים ואתרוגים, פירשו הראשונים שהכוונה שבפירות האילן חייבים בקוטנם רק אלה). וצ"ל שהרי יש שלושה מיני ירקות כדלעיל, וירקות עלים הם אוכל גמור בתחילת גידולם ואין כמעט הבדל בהם בין שהם קטנים לבין שהם גדולים, ועליהם כתבה התוספתא וכתבו הראשונים במשנה א שרוב הירקות הם אוכל כבר בתחילת גידולם. אך יש גם מיני פירות הירק ובהם רק ארבעת המינים המנויים במשנה ד ראויים בקוטנם. (אמנם במשנה ראשונה ובפני משה כתבו שכוונת משנה א לד' מינים המנויים במשנה ד, אך כאמור מהתוספתא, מהראשונים ומהתפארת ישראל מוכח לא כדבריהם, וכן נראה ברש"ס ובמהר"א פולדא על הירושלמי הלכה ג כפי שנביא בהמשך). וכדברינו יש לדייק בלשון הרמב"ם פ"ב ה"ד שאחרי שכתב בהלכה ג פירות שאינם ראויים לאכילה בקוטנם, כתב בהלכה ד: פירות שהן ראויים לאכילה בקוטנן כגון הקישואים והמלפפונות שאין מניחין אותן אלא כדי להוסיף וכו', מדוע הרמב"ם מכנה כאן ירקות בלשון פירות, אלא שכוונתו לחידוש שבירק, שגם בפרי הירק יש מינים שהם כבר אוכל בתחילתם. ובהמשך בהלכה ה כתב: ובירק הקישואין והדלועין והאבטיחין והמלפפונות וכל כיוצא בהן חייבין בקטנן כמו שביארנו. כלל ב"כל כיוצא בהן" את כל סוגי הירקות.

והנה איתא בירושלמי מעשרות פרק א הלכה ג: תמן תנינן הלוקח שדה ירק בסוריא (הקונה שדה ירק בסוריא מגוי), עד שלא באו לעונת המעשרות חייב (אם קנה מהגוי לפני שהירק שבשדה הגיע לעונת המעשרות, חייב בתרומות ומעשרות), משבאו לעונת המעשרות פטור (אם קנה מהגוי אחרי שהירק הגיע לעונת המעשרות, פטור מתרומות ומעשרות), ולוקט כדרכו ולוקח (ורשאי היהודי ללוקט כדרכו בלי להפריש תרומות ומעשרות). וכאן את אמר הכין (כאן אתה אומר שאין עונת המעשרות בירק שהוא חייב כבר בקוטנו, ואילו שם מבואר שיש עונת המעשרות בירק). חזקיה אמר בשדה של קישואין ודלועין היא מתניתא. פירש הרש"ס שהמשנה של לוקח ירק לא מדברת בכל ירק אלא בקישואין ודלועין ובהם יש איזה זמן לעונת המעשרות, שאמנם חייבים בקוטנם אך מ"מ יש איזה זמן, ואילו משנה א מיירי בשאר ירק כגון סילקא (ירק עלים), שלו אין זמן כלל. ומהר"א פולדא פירש שהמשנה של לוקח שדה ירק מיירי בקישואים ודלועין שאמנם

אין להם עונת המעשרות והפירות חייבים מיד בקוטנם, אבל הפירות דהיינו הקישואים והדלועין לא מתחילים לצמוח מיד אלא קודם צומחים הגיבעולים והעלים ורק לאחר זמן מתחילים לצמוח פירות הירק, ומדובר שהוא קנה לאחר שצמחו הצמחים אך קודם שצמחו הפירות, וזה נקרא קודם עונת המעשרות. וממשיך הירושלמי אמר רבי זעירא אפילו תימר בשדה ירק עצמו עוד הוא יש לו גבול משיביא שלש פתילות. ומפרש הרש"ס שאפילו מדובר במשנה של לוקח שדה ירק בכל סוגי הירק גם בירק עלים, מ"מ יש לו זמן של עונת המעשרות משיביא שלש פתילות, דהיינו משיביא שלוש עלים מובדלים זו מזו וארוכין (במלאכת שלמה נראה שהעתיק את הרש"ס שהכתוב בו זהה לכתוב ברש"ס, ויש שם ט"ס שכתוב שיביא שלוש עלים וצ"ל שלוש עלים כמו ברש"ס, אלא שהתחלפה אות ו באות י), וכך גם פירש המהר"א פולדא: כגון עלין קטינים וארוכים כמו פתילות. דהיינו שנחלקו בירושלמי אם ירק עלים עונת המעשרות שלו מיד בתחילת גידולו או רק כשהביא שלוש פתילות דהיינו שלוש עלים. והנה הרש"ס מסיים וכן פסק הרמב"ם, וצ"ב היכן פסק כך הרמב"ם. (וכן צ"ב שהרמב"ם בהלכות מעשר פרק ב סוף הלכה ד אחרי שכתב את עונת המעשרות בתפוחים ואתרוגים שהיא משיתעגלו, אע"פ שהמשנה כתבה אותם ביחד עם קישואין וכו' שעונת המעשרות שלהם בקטנם, כתב הרמב"ם ז"ל: ובירק הקישואין והדלועין והאבטיחין והמלפפונות וכל כיוצא בהן חייבין בקוטנן כמו שביארנו (דהיינו כמו שביאר בהלכה ד: "שמתחילת יציאתן באו לעונת המעשרות"), ולא הזכיר שמ"מ יש ירקות שיש להם איזה שיעור וכמו שכתב בתפוחים ואתרוגין, וצ"ע).

ויש לדון מה שאמר רבי זעירא בירושלמי ששלוש עלים זהו עונת המעשרות, האם נחשב שכל הצמח הגיע לעונת המעשרות כשהביא שלוש עלים או שכל עלה נידון לעצמו וכל עלה שהתחיל לגדול נחשב שאותו עלה הגיע לעונת המעשרות. במציאות שבמשתלה גדלים רק קצת עלים, ועלים נוספים מתחילים לגדול רק בשדה. והשאלה היא האם גם אלה שמתחילים לגדול בשדה נחשב שהגיעו לעונת המעשרות באינו נקוב או לא.

והנה בתוס' קידושין ב,ב, ג,א מבואר לגבי כרוב לענין שביעית שכל עלה נידון לעצמו, ועלה שגדל לפני שביעית אינו קדוש ואילו מה שגדל בשביעית קדוש. וכן הביא את התוס' החזו"א שביעית סי' כב ס"ק ב ד"ה נראה. אמנם שיטת התוס' שם שבירק הולכים אחרי רוב הגידול, ומה שגדל רובו לפני שמיטה אינו קדוש ומה שגדל רובו בשמיטה קדוש. ויש לדון אם גם לשיטתנו שהולכים אחרי עונת המעשרות נידון כל עלה לעצמו. אמנם לא מסתבר שיהיה הבדל בזה. אך אפשר לומר ששאני כרוב שמבואר בפסחים נב,ב תוס' ד"ה כל, שהוא גדל כאילן, וכן מבואר בירושלמי סוף פ"ד דמעשרות וכמבואר בחזו"א ערלה סי' יב ס"ק ג ד"ה וכו' המרדכי, שהכרוב שדיברו עליו גדל כמה שנים (הכוונה לכרוב ערבי שגדל עם עלים פתוחים כמו חסה והוא רב שנות) ולכן שאל הירושלמי שיהיה חייב בערלה, ויתכן לומר שלכן נידון כל עלה לעצמו. שלא מסתבר שבצמח שגדל כמה שנים תחשב תחילת צמיחתו לעונת המעשרות של הכל. אבל בירקות עלים ובכרוב שלנו, שהם גדלים רק עונה אחת יתכן שעונת המעשרות של העלים הראשונים נחשבת לעונת המעשרות לכל הצמח. אך מבואר בתוס' פסחים שם שכרוב חייב ביעור כיון שכלה לחיה, דהיינו שיש זמן שכל עלי הכרוב כלים ואח"כ בשנה שניה יוצאים עלים חדשים, א"כ בכל שנה צריך להיות דינו כירקות שלנו שתחילת העלים הראשונים יחשב כעונת המעשרות לכל הצמח ולדעת התוס' היה צריך להיות רוב העלים של כל צמח לאותה עונה, ומ"מ כתבו התו' שנידון רוב כל עלה ועלה, אך עדיין יש לחלק. (בחזו"א שביעית סי' י ס"ק ד כתב, לדעת ר' יוסי שעצים להסקה יש להם קדושת שביעית, שהנידון

לקדושת שביעית הם הענפים של העץ והעלים מסתבר שלגבי ענפי העץ, השרשתו של העץ בקרקע משייכת את כל ענפי העץ לשביעית, וענפים חדשים שמוסיפים לגדול אחרי שביעית משתייכים לשביעית כפרי שהתחיל לגדול בשביעית וממשיך לגדול אחרי שביעית, אך אם הדיון הוא על העלים של העץ בלבד שכלים בחורף ומתחדשים כל שנה, בזה יש הבדל בין מה שגדל בשביעית למה שגדל אחרי שביעית). לאידך גיסא יש להביא ראיה מרבי זעירא בירושלמי שכל הצמח נידון לאח, שפירש ששלוש עלים זהו עונת המעשרות, ואם עונת המעשרות נקבעת לגבי כל עלה ועלה למה קובע מה שיש שלוש עלים, בשלמא אם עונת המעשרות היא לכל הצמח, יש מקום לכמות של עלים שמחשיבה את כל הצמח להגיע לעונת המעשרות, אך אם כל עלה נידון לעצמו מאי נ"מ שיש עוד עלים. ומוכח שהגעת עונת המעשרות לעלים הראשונים נחשבת לעונת המעשרות לכל הצמח, וצ"ע.

ג. דין עציץ נקוב המוגבה מהקרקע וגודל הנקב.

כל התבניות עם השתילים במשתלה מונחים על מתקן מוגבה מהקרקע, וגם אותם הנקובים יש אויר המפריד בינם לקרקע, האם בגלל זה כולם נחשבים לאינם נקובים.

1. איתא בגיטין ז,ב מחלוקת אמוראים אם עציץ נקוב המונח על גבי יתדות נחשב כנקוב או לא. וכתבו התוס' שם ד"ה דלמא ובשבת ד"ה פא,ב ד"ה והניחו, דקימל"ן שדינו כעציץ נקוב ואויר אינו מפסיק. ולכן מבואר בשבת שם שהמגביה עציץ נקוב בשבת חייב רק מדרבנן, שרק ממעט היניקה אך עדיין נחשב כמחובר. ולכן גם מבואר בגיטין לז,א שכותבים פרוזבול על עציץ נקוב המונח על גבי יתדות שהוא נחשב כקרקע. ונראה שכך גם דעת רש"י בשבת שם. וכך פסק בשו"ע או"ח סי' שיב סעי' ג כפי שביארו המג"א שם ס"ק ג והביאו הביאור הלכה בסי' שלו סעי' ח, וכך פסק בשו"ע חו"מ סי' סז סעי' כב שכותבים פרוזבול על עציץ נקוב המונח על גבי יתדות. וכן כתב האגלי טל הל' קוצר ס"ק ו אות ח דקיימא לן להלכה שעציץ נקוב המונח על גבי יתדות דינו כמחובר. וכן נראה מהחזו"א ערלה סי' א ס"ק טז אות ב. אמנם הרמב"ם הלכות שבת פ"ח ה"ד כתב שהמגביה עציץ נקוב מהקרקע בשבת חייב מדאורייתא, וכן השמיט הרמב"ם את הדין שכותבים פרוזבול על עציץ המונח על גבי יתדות. וכתב המנחת חנוך מצוה לב אות ג ד"ה הקוצר, שלדעת הרמב"ם עציץ נקוב המונח על גבי יתדות אין דינו כמחובר. אך כאמור להלכה פסקינן שדינו כמחובר.

2. ידוע שאין אנו יודעים איזה גודל נקב צריך כדי שיחשב העציץ לנקוב ולחומרא מצריכים נקב בקוטר של 2-3 ס"מ (ראה משפטי ארץ ערלה פרק ג סעיף ז), ואילו לשתילים שבמשתלות יש נקב קטן רק בקוטר של פחות מסנטימטר, א"כ רק מספק הם נחשבים כנקובים.

ד. הפרשה מחד דרבנן על תרי דרבנן.

קימא לן שחיוב תרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן וכדעת הרמב"ם שאף שקדושת עזרא לא בטלה מ"מ צריך ביאת כולכם וגם בזמן עזרא לא עלו כולם. וכן דעת הרשב"א יבמות פב, ב ועוד, שהחיוב הוא מדרבנן אך משום שקדושת עזרא לא קידשה לעתיד לבוא, ודלא כטור שפסק שגם בזמן הזה חיוב תרומות ומעשרות מדאורייתא וכמו שכתב הרמ"א בסי' שלא סעי' ב שלא נהגו כטור. וא"כ הנידון להפריש ממה שגדל בעצין שאינו נקוב על מה שגדל בעצין נקוב, הוא מתרי

דרבנן על חד דרבנן, וכיון שמדובר בירק ומדובר בגמר מלאכה על דעת למכור, הרי הנידון הוא מארבע דרבנן על שלוש דרבנן. ויש לדון האם גם בכה"ג נחשב מפטור על החיוב.

ברמב"ם לא מוזכר במפורש אם גם בזמן הזה אי אפשר להפריש מעצין שאינו נקוב על עצין נקוב. בהלכות תרומות פרק ה הלכה יד כתב: אין תורמים מדבר שהוא חייב בתרומה מן התורה על דבר שהוא חייב מדבריהן, ולא מן החייב מדבריהן על החייב מן התורה. ובהמשך בהלכה טו מזכיר תבואה הגדילה בעצין שאינו נקוב, ואח"כ בהלכה טז כתב התורם פירות מעצין שאינו נקוב על עצין נקוב יחזור ויתרום (כידוע דעת הרמב"ם שגם פירות האילן חייבים מן התורה). ויש להסתפק בדבריו האם אכן רק מחיוב דרבנן אין מפרישים על חיוב דאורייתא או גם מתרי דרבנן לא מפרישים על חד דרבנן. אך מבואר בתשובות מהר"ם המובאים בב"י יור"ד סוף סי' של, שכתב בעיסה שהיה בה שיעור חלה שהתערבה בעיסה של גוי הפטורה מהחלה והעיסה של הגוי היא הרוב, שלא יפריש מעיסה אחרת על העיסה המעורבת, כיון שהעיסה המעורבת היא תרי דרבנן שחלה בזמן הזה דרבנן וגם שבטילה ברוב מהתורה, והעיסה שלא מעורבת היא חד דרבנן כיון שחלה בזמן הזה דרבנן, ונחשב להפרשה מחיוב על הפטור. דבריו הובאו גם בהגהות מימוניות (השייכות לסדר זרעים). וכעין זה כתב בספר התרומה עמ' סג והובאו דבריו בטור יור"ד סוף סי' שלא, שאע"פ שלוקח מנכרי ולוקח מישראל שניהם אינם אלא מדרבנן, אין תורמים מזה על זה לפי שיש יותר חיוב בלוקח משל ישראל מבלוקח מנכרי ודמי לתורם מחיוב על הפטור או איפכא. וכעין זה בתוס' מנחות לא, שיש דרבנן שנראים יותר חיוב. (בספר כפתור ופרח פרק ד (עמ' לח בהוצאת ביהמ"ד) הביא את ספר התרומה אך כתוב שם שיזהר שלא יתרום מלוקח מישראל על לוקח מנכרי, "אם אפשר, דדמי לתורם מחיוב על פטור". ורצו ללמוד מכאן שרק לכתחילה אין להפריש מחד דרבנן על תרי דרבנן ולכן כתב "אם אפשר". ויש לומר שני דברים א. כיון שבספר התרומה כפי שמודפס אצלנו וכפי שמובא בטור, לא כתוב אם אפשר אלא או איפכא, א"כ לא מוזכר החידוש הזה, וודאי שלהלכה נקטינן כמו שכתב הטור. ב. כיון אין לנו את הכתב יד המקורי של הכפתור ופרח רק העתקות, הדעת נוטה לומר שהוא כתב כמו שמובא בטור אלא שכתב בראשי תיבות, "דדמי למפריש מחיוב על הפטור א"א". והמעתיק פתח את הראשי תיבות וכתב "אם אפשר" במקום לפתוח "או איפכא". וכן נראה בשו"ת הראש כלל כ אות ב, ששאל איך אפשר להפריש מעיסה חייבת על עיסה חייבת שהתערבה ברוב עיסם גוי הפטורה, הרי זו הפרשה מחיוב על פטור. ושם מייירי בחלה בחו"ל דרבנן ובזמן הזה דרבנן, וחזינן שיש דרבנן שחמור יותר מדרבנן אחר. וכן כתב להלכה החזו"א דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה הא, וז"ל: "הא דאין מעשרין משל לקוח על שלו או משל נכרי על של ישראל היינו אפי' בזה"ז שהוא דרבנן, ואפי' בירקות, דכל דאיכא באחד חד דרבנן ובשני תרי דרבנן אין מעשרין מזה על זה וכמש"כ ב"י יור"ד סי' ש"ל בשם מ"כ וכ"ה בתשובת מיימוני זרעים בה' חלה". אמנם טורי אבן מגילה יט כתב שאפשר להפריש מתרי דרבנן על חד דרבנן, אך דבריו שם הם לחלוק על התו' שכתבו שיש הבדל בין חד דרבנן לתרי דרבנן לגבי להוציא אחר ידי חובה. ויש שכתבו שלכתחילה אין להפריש אבל בדיעבד ההפרשתו הפרשה, ראה משפטי ארץ תרו"מ פרק ח הערות כט, ל.

סיכום :

א. שתיל שהגיע לעונת המעשרות כשהוא בעצין שאינו נקוב ונשתל אח"כ בקרקע עם גושו, לרש"י ורבנו גרשום נחשב כגדל בקרקע (אמנם בכסף משנה כתב שהגמרא נשארת בספק, וצ"ע). דעת הרמב"ם שנחשב כגדל בעצין שאינו נקוב.

ב. יש להסתפק להלכה האם עונת המעשרות בירקות עלים היא מיד כשהעלים מתחילים לגדול (כך נראה בפשטות מסתימות הרמב"ם), או כשגדלו לפחות שלוש עלים (כרבי זעירא בירושלמי). ויש להסתפק לשיטה זו מה גודל העלים שנחשב לעונת המעשרות (לשון הרש"ס: עלים מובדלים זה מזה וארוכין. לשון מהר"א פולדא: עלים קטינים וארוכים כמו פתילות), וממילא יש ספק אם במשתלה מגיעים העלים לגודל זה.

ג. יש להסתפק אם כל עלה נידון לעצמו, או שתחילת העלים הראשונים נחשבת עונת המעשרות לכל הצמח. ונ"מ שאם נחשב לעונת המעשרות לכל הצמח, הרי לדעת הרמב"ם נחשב כולו כגדל בעציץ שאינו נקוב. ואם כל עלה נידון בנפרד, אזי גם לרמב"ם רק העלים שגדלו במשתלה נחשבים כאינם נקובים, וכשמפרישים לבסוף אפשר לחשב כמה עלים היו במשתלה ולהחשיב לתרומה גדולה ותרומת מעשר רק את העלים האחרים שהתחילו לצמוח בשדה (אפשר גם לנצל את העלים שהתחילו להתחילו במשתלה באינו נקוב להפרשה על שאר העלים שדינם כאינו נקוב, אך יש לערוך תחשיב מדויק ולהתאים הנוסח).

ד. נוקטים להלכה שעציץ נקוב מוגבה מהקרקע נחשב כנקוב.

ה. יש להסתפק מה גודל הנקב שעושה את העציץ לנקוב, וממילא יש ספק האם יש במשתלות כלל עציצים נקובים.

ו. בדרך כלל יש במשתלות אריג מפלסטיק מתחת לעציצים. ויש לדון האם הוא חוצץ כיון שהוא מפלסטיק או כיון שהוא אריג ואינו אטום למים ולחות, אינו חוצץ.

ז. יש מחלוקת אם מועילה הפרשה מתרי דרבנן על חד דרבנן, אך רגילים להקפיד על כך וכהכרעת החזו"א זצ"ל.

ח. כידוע מה שגדל אצל נכרי מזמן עונת המעשרות וגם גמר המלאכה היה ברשות הנכרי אינו חייב כלל בתרומות ומעשרות, אך אם הנכרי קנה את השתילים במשתלה של יהודי ונחשב שהגיע לעונת מעשרות כבר במשתלה, הרי הם חייבים בתרומות ומעשרות ככל פירות ישראל שהגמר מלאכה היה אצל נכרי.

למעשה יש לקבל הכרעה בכל זה מה הדין להלכה וכיצד יש לנהוג בהכשר למהדרין.

יש להעיר שלא בכל סוגי ירקות העלים מקובל להכין את השתילים במשתלות, והדבר גם משתנה ממגדל למגדל. זה מקובל בחסה, בצל ירוק, כוסבר, כרוב ועוד. כמו כן הרבה פעמים אותם עלים שיצאו במשתלה לא מגיעים לשיווק, אלא רק עלים חדשים שצמחו בשדה.

מי שמפריש בביתו ורוצה לצאת ידי כל הספיקות, יקח את היותר מאחד ממאה מכל צמח ויקח מהעלים הפנימיים שהם גדלו באחרונה, ויאמר נוסח זה: היותר מאחד ממאה שכאן מכל צמח הרי הוא תרומה גדולה על הטבל שאותו צמח. אותו אחד ממאה מכל צמח ועוד מה שצריך להשלמת המעשר הראשון לכל דרגת חיוב שבכל צמח, בצד צפון של הטבל שבכל צמח מכל דרגה עבור אותה דרגה, הרי הוא מעשר ראשון על הצמח שלו. אותו אחד ממאה מכל צמח שעשיתי מעשר ראשון, הרי הוא תרומת מעשר. ומעשר שני הרי הוא בצד דרום של הטבל שבכל צמח מכל דרגה על אותה דרגה שבכל צמח. (ואח"כ יפדה המעשר השני).

עצה זו היא כשהירקות גדלו אצל יהודי. אבל אם הם גדלו אצל גוי שקנה השתילים מיהודי, הרי כדי לצאת את כל הספיקות צריך לקחת ליותר מאחוז גם מהעלה החיצון וגם מהעלה הפנימי ויאמר הריני מתכוין לתקן את הטבל שכאן וכן הכמויות וקביעת המקום יהיו לפי הטבל שכאן. ויאמר את הנוסח שלהלן שיוסיף בכל מתנה את המילה טבל. "היותר מאחד ממאה שכאן מהטבל של כל צמח, הרי הוא תרומה גדולה על הטבל שבאותו צמח. אותו אחד ממאה ועוד תשעה חלקים כמותו בצד צפון של הטבל שבכל צמח הרי הוא מעשר ראשון על אותו צמח. אותו אחד ממאה שכאן שעשיתיו מעשר ראשון מכל צמח הרי הוא תרומת מעשר על אותו צמח. ומעשר שני הרי הוא בצד דרום של הטבל בכל צמח על אותו צמח. ואם צריך מעשר עני הרי הוא בצד דרום של כל צמח על אותו צמח". ואחר כך יחלל המעשר השני. הטעם לכך משום שאם הדין הוא שרק העלים שצמחו הגיעו לעונת המעשרות ושאר העלים לא, הרי שאר העלים לא חייבים כלל משום שירקות שגדלו אצל גוי בזמן עונת המעשרות וגם הגמר מלאכה היה אצלו, אינם חייבים כלל תרומות ומעשרות. א"כ יתכן שיש כאן טבל וחולין מעורבים ויתכן שכל צמח בדרגות חיוב אחרת כדלעיל, אך לא יתכנו שתי דרגות באותו צמח.

בענין צירוף גרעיני תבואה לשיעור חלה

הרה"ג מיכאל גלעדי - ראש כולל דרכי איש

יש לעיין בלחמים שמצויים כיום שנותנים בתוך העיסה גרעיני דגן שלימים האם הם מצטרפים לשיעור חלה. וכן יש לדון על אותם גרעיני דגן שמפזרים מעל העיסה האם גרעינים אלו מצטרפים לשיעור חלה.

[יש לציין שבדרך כלל כמות גרעיני דגן שנותנים בעיסה או על גביה היא קטנה, כך שעל פי רוב אין בה כדי לשנות את דין העיסה. אכן כשנילושה עיסה בשיעור של 1200 גרם ויותר שנהגו להפריש חלה בלא ברכה מחמת הספק, כל תוספת בעיסה לאחר ההפרשה יוצרת ספק מחדש שמא עתה התחייבה העיסה וההפרשה שהפריש קודם התוספת לא היתה הפרשה כיון שלא היה בעיסה שיעור המחייב וכמו שהביא בספר לקט העומר (פ"ה הערה ד' להעיר בזה בשם ח"א).

הנה כל דיני חלה המוזכרים במשנה ובשו"ע נאמרו בה' מיני דגן שטחנן ועשאן קמח, ולא מצינו נידון כלל בגרעיני דגן שלימים, והטעם נראה דכדי להתחייב בחלה בעינן שיעשה דרך עיסה שבדרך כלל נעשית מקמח, ובירושלמי (פ"ב ה"ג) בביאור המשנה בחלה (פ"ב משנה ו) איתא "חמשת רבעים קמח חייבים בחלה, הן ושארן וסובן ומורסנן חמשת רבעים חייבים, ניטל מורסנן מתוכן וחזר לתוכן הרי אילו פטורין". וע"ז איתא בירושלמי אמר רבי יוחנן דרך עיסה שנו, והיינו דכיון שיש דרך לעשות עיסה מכל מה שנטחן דהיינו הסובין והמורסנן לכן הכל מצטרף לשיעור חלה. אכן לאחר שהפרידו את המורסנן מהקמח שוב אין הדרך להחזירו ולכן אין מצטרף לשיעור חלה.¹ [לגבי הסובין שהפרידו ואח"כ החזירו האם מצטרפים עי' דרך אמונה (פ"ו מהל' בכורים ה"ח ד"א ס"ק קנה ובבה"ל ד"ה קמח) שהביא בזה מחלוקת]. והיינו דכדי להתחייב בחלה בעינן דרך עיסה והחידוש של הירושלמי שאף הסובין והמורסנן קודם שהפרידו מצטרפים משום דהוי דרך עיסה בצורה זו.

1 ויש להעיר דמצוי כיום שני סוגי "קמח מלא" יש קמחים שנעשו ע"י טחינת הגרעינים כמות שהם והסובין והמורסנן נטחנים ביחד עם הקמח, בקמח זה הדין הוא שהסובין והמורסנן מצטרפין לשיעור חלה. אכן יש קמחים שבתחילה מנפים את הסובין והמורסנן מהם ולאחר מכן מוסיפים כמות מסויימת של סובין ומורסנן לקמח, ובקמח זה הדין הוא שאין מצטרפין לשיעור חלה ויש לבדוק בכל קמח וקמח לגופו.

ועוד יש להעיר שאם יש הרבה מורסנן עד שאי אפשר לאכול ממנו אין חייב בחלה וכמו ששינו (חלה פ"א מ"ח) עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה. ובירושלמי (חלה פ"א ה"ה) איזוהי עיסת הכלבים רבי שמעון בן לקיש אמר כל שעירב בה מורסנן. וביאר הירושלמי שמתניתא אמרה דבזמן שהרועין אוכלין ממנה היינו שעירב בה שיעור מורסנן שעדיין ראויה לאכילה ואפילו רק למקצת אנשים כגון הרועים, חייבת בחלה, ורק בכה"ג שנתן בה הרבה מורסנן שאין הרועים יכולים לאכול ממנה וראויה רק למאכל בהמה אין חייבת בחלה. ומבואר דבעינן לכל הפחות מקצת אנשים שאוכלים מעיסה זו ואז היא חייבת בחלה.

וכיוצא בזה מצינו בבבלי שבת (עו ע"ב) שהגמ' הקשתה מ"ט מבואר במשנה שם שהמוציא אוכלין בשבת אין מצטרפים הסובין והמורסן לשיעור הוצאה, והרי לגבי שיעור חלה מבואר במשנה שמצטרפין. ותי' הגמ' אמר אביי שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה, ופירש רש"י בלוסה- מעורבת בסובנה ובמורסנה הלכך לחם הארץ קרינן ביה, ומיהו לגבי שבת מידי דחשיב בעינן וסתמייהו לאו אוכל ניהו, ע"כ.

ומשו"כ נראה פשוט דאם יעשה את כל העיסה מגרעיני דגן שלימים הרי שעיסה זו תהיה פטורה מחלה משום שלא קרינן ביה דרך עיסה ולא חשיב לחם הארץ.

אך בזמן שמערב כמות קטנה של גרעיני דגן בתוך העיסה כנהוג כיום, יש מקום לומר שחשיב דרך עיסה ושפיר קרינן ביה לחם הארץ, ועיסה זאת חייבת בחלה וממילא יתכן לומר שאם אין בעיסה שיעור חלה אלא בצירוף הגרעינים הרי שגם הגרעינים שבה יצטרפו לשיעור חלה שהוא חמשת רבעים קמח.

ואין לומר דכיון שרוב הלחמים אינם מעורבים עם גרעיני דגן לא קרינן ביה דרך עיסה ולחם הארץ, שהרי כל זמן שיש אנשים שאוכלים כך הרי הדין הוא שחייבת בחלה כדמצינו לענין מורסן וסובין, ובפרט דחזינן שאנשים מייחסים ללחמים אלו חשיבות טפי ואף משלמים עליהם בדמים יותר מלחמים רגילים, א"כ שפיר הוי דרך עיסה וקרינן ביה לחם הארץ.

ובגוף הנידון האם מצטרפין הגרעינים לשיעור חלה מצינו בירושלמי (חלה פ"א ה"א) תני רבי חייא וכולן שבללן תבואה וקמחים ובציקות מצטרפות. והנה הרמב"ן בהלכות חלה (אות יח) וכן הרשב"א בפסקי חלה (שער הראשון אות ב) וכן המאירי (פ"א מ"א) ביארו את דברי רבי חייא דכוונתו לומר דלעיל הירושלמי דיבר על כמה מיני דגן כגון חיטים ושעורים שעירבן זה עם זה שהדין הוא שאם הוא בלל את כל המינים מצטרפים זה עם זה, ורבי חייא הוסיף דאין חילוק מתי עירב את המינים בין בתבואה [ואחר כך טחנה] ובין בקמחין ובין בבציקות לעולם מצטרפים לשיעור חלה.

אכן האור זרוע הסביר את דברי הירושלמי אחרת שעל דברי רבי חייא שכולן שבללן תבואה וקמחים ובציקות מצטרפים זה עם זה המשך הירושלמי עירס ראשי עיסות אמר רבי יוסי וההן נשוך לאו כמעורס הוא, והא"ז סובר דרבי יוסי פליג על רבי חייא. וז"ל האור זרוע (הל' חלה אות ר"ד) פירוש רבי חייא היה שונה שאם לש בצק ואין בו שיעור חלה ולקח קמח או תבואה בעין כמו שהם ובללן עם הבצק, מצטרפין עם הבצק לשיעור חלה ולחייבו בחלה, וקא מהדר לה רבי יוסי שאין זה אלא כמו נשוך כדפרישית לעיל דאין מצטרף, וכו'. ונראה בעיני דקיי"ל כרבי יוסי דאין מצטרפין דאמר בפ' רבי ישמעאל (מנחות ע ע"ב) תנא התבואה והקמחים והבציקות מצטרפים זה עם זה, למאי הילכתא אמר רב כהנא לענין חדש, רב יוסף אמר לענין חמץ בפסח, רב פפא אמר לענין מעשר שני דאי אכיל ליה חוץ לחומה לקי, רבא אמר לענין טומאת אוכלין. ואילו לענין חלה ליכא מאן דאמר, הילכך כרבי יוסי קיי"ל דלא מצטרפי לחלה, עכ"ל.

ומדבריו מבואר שלפי רבי חייא אם לקח גרעיני דגן ועירבם עם הבצק שמצטרפים לשיעור חלה. אך רבי יוסי פליג וס"ל דאין מצטרפין והטעם משום שבכה"ג שמערב לאחר שנעשה עיסה חשיב כנשוך שאין מצטרף. וכן כתב האור זרוע להלן (סו"ס רכז) וז"ל לעיל פ"ק פירשתי שאם לש בצק ואין בו שיעור חלה ולקח תבואה או קמח כמו שהן בעין ובללן עם הבצק דאין מצטרפין דקיי"ל כרבי יוסי

כדפרישית לעיל. והא דתניא בתוספתא פ"ב דחלה הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה מתנתה הרי זה מביא קמח ממקום אחר ומצרפן לחמשת רבעים לחייב עליהם לפי חשבון, [וא"כ חזינן שקמח מצטרף לשיעור חלה]. התם ההוא קמח מגלגלו במים עד שנעשה בצק ומצרפן וכו', עכ"ל. הרי שדעת האור זרוע דדין זה האם גרעיני תבואה מצטרפים לשיעור חלה במחלוקת הוא שנוי, ולהלכה פסק כרבי יוסי דאין מצטרף.

איברא דצריך להבין בטעמו שכתב שלרבי יוסי אין מצטרף משום שהוא כנשוח, והרי בנשוח מה שאין מצטרף הוא רק בב' מינים אבל באותו מין מצטרף. וצ"ל דס"ל דכה"ג שמערב תבואה בבצק חשיב כב' מינים ואין מצטרפים אפילו בנשוח. ואפשר דבזה פליגי רבי חייא ורבי יוסי האם מצטרף הכל לשיעור חלה שהוא מין אחד, או דכיון שחלק הוא גרעינים או קמח חשיב כב' מינים ואין מצטרף.

ומה דהוי במחלוקת לאור זרוע פשיטא ליה לרמב"ן דאין מצטרף לכו"ע, דהרמב"ן בהלכות חלה (פסקא יז ד"ה חלה) כתב דבבבלי (מנחות ע ע"ב) על הברייתא התבואה והקמחים והבציקות מצטרפים זה עם זה. למאי הלכתא, אמר רב כהנא לענין חדש, רב יוסף אמר לענין חמץ בפסח, רב פפא אמר לענין מעשר שני דאי אכיל ליה חוץ לחומה לקי, רבא אמר לענין טומאת אוכלין. וביאר הרמב"ן דהטעם דלא פירשו הברייתא לענין חלה משום דתבואה וקמחין לאו בני חלה נינהו. ומדהא דכתב דין זה בפשיטות משמע דאין בזה מחלוקת ודלא כהאור זרוע שלמד דדבר זה במחלוקת הוא שנוי. ונראה דטעמו דתבואה לא מצטרפת לשיעור חלה לאו משום דהוי כנשוח כמש"כ האו"ז, אלא שהתורה חייבה עריסותכם דהיינו בצק ואילו תבואה לא חשיבא כעיסת בצק.

ועכ"פ עלה בידינו שאין גרעיני דגן מצטרפים לשיעור חלה הן לרמב"ן והן לאור זרוע שנקט להלכה כרבי יוסי, וכן כתב לי הגר"ח קנייבסקי שליט"א בתשובה שמהרמב"ן מבואר דאין גרעיני דגן מצטרפים לשיעור חלה.

וממוצא דבר אתה למד במה שרגילים להוסיף קמח בשעת עריכת הבצק כדי שלא ידבק הבצק לשולחן וכיו"ב, שאין הקמח הנוסף מצטרף לשיעור חלה [כגון אם עשו עיסה פחות משיעור חלה וביחד עם הקמח הנוסף יש שיעור המחייב בהפרשת חלה] בין לרמב"ן דס"ל שאין תבואה וקמחים בני חלה, ובין לאור זרוע שאין הוא כלול אלא נשוח.

תלמוד ירושלמי - מסכת ביכורים

מהדורת בית המדרש להלכה

כבר נודעת ומפורסמת בקרב לומדי התורה בכלל, ולומדי תורת זרעים בפרט, המהדורה המפוארת של תלמוד ירושלמי סדר זרעים עם ילקוט ראשונים וביאורי הגר"א על הדף, בתוספת פי' חדש ומקיף על הירושלמי פרי עמלם של חבר ת"ח לומדי בית המדרש להלכה בהתישבות.

במשך השנים יצאו לאור מסכתות: פאה, דמאי, חלה, מעשרות, ערלה, שביעית (ב"כ), אשר קנו שביתה בקרב לומדי סדר זרעים. וכוללים חשובים ללימוד זרעים אף קובעים סדר לימודם עפ"י המסכתות שי"ל במהדורה זו. כמו"כ מהוה מהדורה זו יסוד ובסיס להוצאת הירושלמי במהדורות אחרות.

הפי' הנ"ל אינו רק פירוש גרידא, אלא ביאור מעמיק בדברי הירושלמי ומו"מ בדבריו כדרך לימוד הבבלי בישיבות הק', כאשר בשולי הביאור מופיע המקור של כל ביאור וביאור בתוספת ציונים, הערות, מראי מקומות ומו"מ כדרכה של תורה, בדברי הירושלמי.

מסכת ביכורים היוצאת כיום לאור לשמחת כל תופשי התורה נערכה ע"י הרב הגאון ר' שובאל בן שלמה שליט"א, אשר אחרי עמל של שנים ערך פי' מקיף על כל מסכת ביכורים במתכונת הנ"ל, וכן ילקוט ראשונים ממה שפי' הראשונים את סוגיות הירושלמי בדבריהם לבבלי, סיפרי, ספרא ותוספתא, וכן ביאורי הגר"א ערוכים מחדש מכ"י על הדף. הדברים לובנו בדיבוק חברים ובסיוע לומדי ביהמ"ד וביחוד הרבנים הגאונים ר' ירחמיאל דוברוביצר ר' ישראל משה פריד ור' משה יצחק סגל שליט"א.

כמו כן נדפסו במהדורה זו: ירושלמי נוסחת הרש"ס ופירושו (מהדורת חקר ועיון ע"י עוז והדר), ירושלמי מהדורת אמסטרדם עם פי' מהר"א פולדא וניר (בסיוע עוז והדר), ירושלמי דפוס וילנא עם פי' פני משה ורידב"ז (מהדורת מאורי אור).

בנוסף למהדורות הירושלמי הנ"ל, כדי להקל על הלומד, נדפסו גם משניות מסכת ביכורים (עם פי' רבותינו הראשונים: הרמב"ם, הר"י בן מלכי צדק, הר"ש משאנץ והרא"ש (סדרו מחדש מתוך כת"י ודפו"ר), משניות עם פי' הרע"ב ותוס' יו"ט ושאר מפרשים (מהדורת "מסורת הש"ס"), וכן לקט סוגיות עיקריות מהתלמוד בבלי.

א.א.

ספרי ירושלמי

בית המדרש להלכה בהתישבות

שביעית

60 ש"ח

כרך א'

60 ש"ח

כרך ב'

60 ש"ח

פאה

60 ש"ח

ערלה

60 ש"ח

מעשרות

60 ש"ח

חלה

60 ש"ח

ביכורים

את הספרים ניתן להשיג

במשרדי בית המדרש ברח' המלמד 1

ת.ד. 34057 ירושלים

טל: 02-6517793 פקס: 02-6522010

ובחנויות הספרים המובחרות

ברכת מזל טוב למכובדינו הרבנים שליט"א

הרב משה מנחם טבאל לנשואי בתו

הרב שמחה אדלשטיין להכנס בנו לעול המצוות

הרב ירחמיאל דוברוביצר להכנס בנו לעול המצוות
ולהולדת הנכד

הרב יחיאל שטרנברג לאירוסי בתו

הרב יוסף שלמה סטפנסקי להולדת הבן

הרב חנן מן להולדת הנכד

הרב חיים דוידוביץ להולדת הבן

לוח ערלה

ד"ר משה זקס

למרות שיש רק מעט ערלה ברוב הזנים, כשהדבר אפשרי, לקנות רק במקום שיש השגחה, כיון שאת מעט פירות הערלה משווקים במקומות שאין בכלל השגחה.

מין וזן	אחוז ערלה	חודשי קטיף	דונם ארצי	יבול ארצי	נטיעה בס"ז (2007) דונם	טון לד'	ס"ה פירות ערלה (טון)
אבוקדו ס"ה (מאלולס"ט - תמוז'ע')	1.56	7 - 9	61100	72500	11300		1132
גליל כמו אטינגר בהיר וחלק יותר ¹	3	9	1700	1700	500	0.1	50
אטינגר קליפה דקה, אגסי, בהיר ¹	0.7	סוף 9 - 12	13000	21000	1500	0.1	150
פוארטה וחורשים קליפה דקה, אגסי, ירוק פינקרטון אגסי, מחוספס, ירוק ¹	0.03	3 - 10	10000	7000	20	0.1	2
האסקליפה עבה, מחוספס, קטן, שחור ¹	2	3 - 10	7000	10000	2000	0.1	200
ארד - דומה להאס אך ירוק	2.4	7 - 11	17000	19000	4500	0.1	450
גיל ואורית דומים להאס אך גדולים	7.5	5 - 2	1000	1200	900	0.1	90
נבאל קליפה עבה, גדול, ירוק, עגול	0	5 - 12	200	200	0		
ארדיט דומה לפוארטה אך פחות ארוך	0	5 - 1	800	800	0		
וורץ דומה לפוארטה, מבריק יותר	2	5 - 1	4 500	4500	900	0.1	90
ר"ד קליפה עבה, ירוק, חלק, גדול מעוגל	0	5 - 2	300	500	0		
אגס ספונדה (לאחר הקטיף משווק בלהשנה מקירור) ¹	1.5	7 - 3	5000	6000	900	0.1	90
אוכמניות (יש ייבוא משומר) ¹	0.58		20 950	36220	1200		210
אפרסמון ס"ה	30	10 - 8	100	35	20		
	0.7	2 - 8	700	600	20	0.2	4
	0.3	12 - 9	17000	35000	500	0.2	100

¹ פירושו שמין זה אסור מחשש לספק קבוע ברוב המקומות, אמנם להערכתנו בהרבה מטעי ערלה הורידו את הפירות להשמדה.

מין וזן	אחוז ערלה	חודשי קטיף	דונם ארצי	יבול ארצי	נטיעה בס"ז (2007) דונם	טון לד'	ס"ה פירות ערלה (טון)
טריומף - פחוס עם אונות, עובר הבחלה.	0.31	12-10	16000	32000	500	0.2	100
אפרסק, אפיל, ציפה לבנה ספטמבר וסקלט סנואי ¹	6.4	9	6000	11000	700	1	700
נקטרינה עם ציפה לבנה ¹	6	9 - 8	5400	10000	600	1	600
גויאבה (יתכן גם מסורים)	0.8-1	10-9	1700	4000	80	0.4	32
זית							
זית מאכל (גדול)	0.08	10-9	21800	15000	60	0.2	12
זית לשמן ס"ה ²	1.4	12-9	54000	31000	5000		432
זית ברנע - בעיקר לשמן	0.4		10500	10000	100	0.4	40
סורי ועוד ¹	1.9		45000	21000	4900	0.08	392
חבוש	0.7	12-9	600	1400	100	0.1	10
חרוב		10-12					
מנגו	0.14	11-7	18500	37000	500	0.1	50
ענבים ללא חרצנים קרימסון (שחור ענב בינוני) ענבים עם חרצנים:	2.8	9-8	1000	2500	140	0.5	70
זני (ירוק אליפטי גדול) חילונאני (אדום)	0.6	10-9	4000	8000	100	0.5	50
רד גלוב (אדום סגול עגול)	0	10-9	500	1500			
פיג'ואה צורת ביצה, ירוק חמצמץ	0	12-11		100	10	0.5	5
פיטאיה ס"ה	5		430	500	53		25
קקטוס, פרי בצורת ביצה פיטאיה צהובה (עם ציפה צהובה)	0	3-12	30	30	0		
פרי עדן - אדום וגם לבן בליטות צבעוניות	5.5	12-5	280	450	50	0.5	25
פיטאיה עמודית (קובו) פרי חלק, גם סורים	1.2-2	9-6	120	24	3	0.1	0.3
פפאיה	80						
צבר חשש להשתרשות עלים, יש בפיקוח	1.2-2		4000	2200	170	0.15	26
קיי (אקטנידיה) צורת ביצה, חום אדום	0.2	1-9	1900	4100	40	0.2	8
קרמבולה צהוב ירוק דמוי פלפל וצלעות	12	4-9	68	200	8+8	2+1	24
רימון ס"ה כולל סורים ¹	1.2-2	1-9	17000	25000	5900	0.05	295
שיזף מהזן בלק ג'ם שחור	0.9	9	3400	6400	200	0.3	60
שיזף	7	10-8	70	30	42	0.05	2.1
שעונית ¹	46	12-7	600	1200	100+200	2+1.5	550

¹ פירושו שמין זה אסור מחשש לספק קבוע ברוב המקומות, אמנם להערכתנו בהרבה מטעי ערלה הורידו את הפירות להשמדה.

מין וזן	אחוז ערלה	חודשי קטיף	זונם ארצי	יבול ארצי	נטיעה בס"ז (2007) דונם	טון לד'	ס"ה פירות ערלה (טון)
שקד (יבול ללא קליפה, גם ייבוא) ¹	7.3	11-9	37000	7500	11000	0.05	550
תאנה ארגמנית	0.41	12-5	1500	1200	50	0.1	5
תפוח רגיל ס"ה	0.9		47900	144600	3600	0.4	1440
(הרבה בפיקוח) ¹				45000			1300
מזה בשיווק בחדשי תשרי-טבת	2.9						
משבט עד תמוז	0.13			90000			120

פרוט שיעורי ערלה לפי זני התפוח השונים ראה חוברת מס' 162

הדרים

תפוח : טבורי ושינגטון ניוהול (עם טבור קטן, דומה לשמוטי) סמי (טבורי אפיל) ¹ קרה קרה ¹ (טבורי אפיל, ציפה אדומה) שמוטי תפוח ז'דס ולנסיה אשכולית לבנה ¹ אשכולית אדומה ¹ פומלית פומלה אדומה (צ'נדלר) פומלה לבנה (גולית) קליפים קטנים : אלול אדמוני קלמטינה (ירוק כתום) קלמטינה נור (יותר אדום) מיכל מירב (כמו מיכל גדול) שני (2-46) וינולה קליפים בינוניים : ראשון קרוליהיס ומריסול אלנדייל סטסומה סטסומה בכירה (דל זרעים) עידית נובה (כולל סנטינה, ינוב) אור (ואורה) ¹	0 0.75 7.1 14 0.24 5.2 0.02 0.7 3.6 0.2 0.2 0.1 0 0 0 0 0.2 2.4 0 0 0.45 0 0 0 0.6 0 0.01 4.9	3-11 2-12 3-11 4-12 5-3 5-9 5-9 1-9 1-9 5-9 9 10-9 11-9 12-11 12-10 1-12 3-12 3-12 10-9 10-9 2-12 10-9 9 12-10 1-10 3-12	4700 5200 1200 400 29500 300 14000 17000 20000 13000 2300 2900 100 200 1000 200 9000 1100 40 1330 1100 60 150 3700 2600 400 11000 14000	18000 14000 3600 400 93000 500 50000 115000 100000 48000 8000 11000 100 250 1000 350 26500 2500 60 3000 3600 120 380 14000 5200 900 32000 30000	0 520 850 280 450 130 15 1300 6000 167 40 14 0 0 0 0 150 200 0 0 0 0 100 2 4900	0.2 0.3 0.2 0.2 0.5 0.2 0.5 0.6 0.6 0.5 0.4 0.2 0 0 0 0 0.3 0.3 0 0 0 0 0.3 0.2 0.3	104 255 56 225 26 8 780 3600 84 16 3 45 60 60 30
--	--	---	--	--	---	---	--

¹ פירושו שמין זה אסור מחשש לספק קבוע ברוב המקומות, אמנם להערכתנו בהרבה מטעי ערלה הורידו את הפירות להשמדה.

מין וזן	אחוז ערלה	חודשי קטיף	דונם ארצי	יבול ארצי	נטיעה בס"ז (2007) דונם	טון לד'	ס"ה פירות ערלה (טון)
בקטר	0	1-12	100	260	0		
מורקוט	0.2	3-12	2500	7400	60	0.3	18
מור	0.9	3-12	2600	6500	200	0.3	60
הדס	4.2	3-1	900	2000	280	0.3	84
קליפס גדולים:							
מינאולה	0.27	3-12	5400	22000	200	0.3	60
תמי	16	1-12	100	300	16	0.3	48
טמפל	0	3-12	350	1000	0		
טופז (אורטניק)	0.8	4-2	2300	9000	190	0.4	76
לימוניים:							
לימון	0.6	4-11	18000	47000	700	0.4	280
לימה (ליים)	3.2	11-7	500	1100	70	0.2	35
לימקואט	0.8	1-7	50	200	8	0.2	1.6
קומקואט	0.1	5-12	400	1600	5	0.2	1

¹פירושו שמין זה אסור מחשש לספק קבוע ברוב המקומות, אמנם להערכתנו בהרבה מטעי ערלה הורידו את הפירות להשמדה.

הערה – בהדרים וכן באבוקדו כמעט כל השתילים הינם דו שנתיים, וכן קיים פיקוח על המגדלים דרך בתי האריזה המטפלים כמעט בכל היבול הארצי (גם בתפוח רגיל ועוד). למרות זאת אנחנו ממשיכים לציין בלוחות את שיעור הערלה האפשרי ללא חישוב הנטיעות הדו-שנתיות וללא התחשבות בהשגחה, כמידע המועיל אף להשגחות מהדרין שאינם מסתמכים על גידול דו-שנתי, וכאפשרות לערלה במיעוט שמחוץ לשיווק המאורגן. כמובן, אם מתחשבים בנטיעות הדו-שנתיות ובהשגחה שיעור הערלה יהא קטן מהמופיע בטבלה במינים אלה.

לתועלת הציבור

בית המדרש מפרסם מידע חודשי על אחוזי הערלה המצויים בשוק
 ב"קול הלשון" טל: 03-6171101. [אין להקיש שום קוד, אלא להמתין].
 המידע מבוסס על לוחות אחוזי הערלה הכלליים המתפרסמים ב"הליכות
 שדה" בעריכת ד"ר משה זקס.

איסור מכירת קרקע לגוי

הרב אליקים שלנגר

י"ח. נתינת הערים ע"י שלמה המלך לחירם

תורת חסד הנ"ל מביא שני מקרים שמשמע שמותר למכור קרקע בארץ ישראל לגוי. במלכים א' (ט' י"א) "חירם מלך צר נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל חפצו, אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל", ודעת התוס' (עבודה זרה כ' ע"א ד"ה דאמר קרא, יבמות כ"ג ע"א ד"ה והוא) שחירם לא היה גר תושב [רק בתירוץ אחד כתבו שמא חירם גר תושב היה] "לפי"ז מוכח מכאן שיש היתר ליתן לעכו"ם חניה בקרקע בארץ ישראל כשעושה זה לצורך גדול לטובת ישראל. ומכל מקום אין ללמוד מכאן שיהיה היתר בכלל ליתן להם חנייה בקרקע בארץ ישראל לצורך הישראל בענין אחר כמו בנדון דידן וכיוצא, ואין כל הענינים שוים, ושאינן התם שהותר לצורך שעה כזו בשביל בנין בית המקדש ומפני דרכי שלום בין המלכים שהיה נחוץ לשעתו ולא בענין אחר. ועוד יש לדחות דאולי שלמה המלך ע"ה לא נתן לחירם גוף הקרקע והעיריות במתנה חלוטה רק שהפירות והריוח יהיו שייכים לו. אף דלא משמע כן מלישנא דקרא דאז יתן וכו' מכל מקום אחרי החיפוש מצאתי שכן כתב בפירוש האברבנאל הארוך עי' שם". האברנאל כתב כן מחמת שאלות אחרות שהיו קשות לו, וזה לשון האברבנאל (מלכים א' ט' י"א) "אבל היה ענין המתנה שבאותן העיריות יגבה בכל שנה ושנה החטים והשמן אשר היה נותן אליו אם כן הפירות לחירם ומשפט הערים ואדנותם לשלמה". במלכים א' פרק ה' (פסוקים כ"ב-כ"ה) כתוב שחירם הבטיח לשלמה עצי ארזים ובקש בתמורה "ואתה תעשה את חפצי לתת לחם ביתי. ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים כל חפצו. ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שמן כתית כה יתן שלמה לחירם שנה בשנה", לפי האברבנאל, שלמה לא נתן את הערים לחירם אלא קבע את עשרים העיר שמהם יגבה חירם את החטים ואת השמן שהתחייב לתת לו. [לפי פירוש האברבנאל תתישב גם שאלת התורת חסד שם, דלכאורה שלמה נתן את הערים שלא כתשלום עבור עצי הארזים, דתמורתם שלם בחטים ובשמן, ולפי האברבנאל הכל דבר אחד. תורת חסד לא הזכיר את זה]. ונראה שכן הוא כוונת המלבי"ם שם (מלכים א' ט' י"א) שכתב ב"השאלות" "איך יתכן שנתן שלמה לחירם ערים מארץ ישראל להפקיע מהם קדושת הארץ שזה נגד חוקי התורה" ו"בביאור הענין" כתב שנתן את עשרים העיר "שיוציא משם החטים והשמן" [מה שכתב המלבי"ם בשאלות "להפקיע מהם קדושת הארץ" לא נתברר לי כל צרכו].

י"ט. החלפת קרקע בקרקע

מקרה שני שפשיטא ליה לתורת חסד שמותר למסור קרקע לגוי הוא להחליף בקרקע בקרקע, "היה נראה דפשוט הוא דבחליפין שרי להחליף עם העכו"ם בית בבית, דהא לא אסור רחמנא אלא ליתן להם חנייה קרקע מחדש מה שלא היה לו קודם... אבל חליפין לית לן בה דבין כך ובין כך ישיבתו קבועה ומה לי בית זה או בית אחר, ולא שייך בזה שום איסור כלל... ואין שום סברא שיהיה איסור בדבר... להחליף עם העכו"ם בארץ ישראל בית בבית שיש להעכו"ם מכבר בארץ ישראל וזה ודאי שרי כנ"ל", ובזה התורת חסד מישב את השאלה כיצד נתן שלמה לחירם עשרים עיר (מלכים א' ט' י"א) כיון שמפורש

(דברי הימים-ב' ח' ב') שגם חירם נתן ערים "והערים אשר נתן חירם לשלמה" היו כעין חליפין, ובחליפין מותר לתת. אולי לזה כיון הרלב"ג (מלכים-א' ט' י"א) "כבר נזכר בספר דברי הימים כי חירם נתן גם כן לשלמה עיירות הושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל". [אלא שהתורה חסד דחה ישוב זה משום שברד"ק מפורש שחירם נתן לשלמה בארצו ולא בארץ ישראל, ולהחליף בית בארץ ישראל כנגד בית בחוצה לארץ ודאי אסור. עי' במלבי"ם בדברי הימים שחירם לא נתן לשלמה ערים, אלא החזיר את עשרים העיר שנתן לו שלמה לגבות משם את החטים והשמן עבור עצי הארזים, וחירם טען שמאותם מקומות לא יוכל לגבות חובו והחזירם לשלמה המלך, ושלמה הושיב שם עוד תושבים כדי שיעבדו אדמתם ויוציאו את החטים והשמן ששלמה המלך היה חייב לחירם. ומה שכתב הרלב"ג "כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל", אם כוונתו לאיסור לא תחנם אין לזה שייכות למלך יותר מאשר לכל אדם, וכן לא נתברר מה שכתב "למעט ארץ ישראל", יותר נראה שכוונתו שלא יתכן שמלך ישראל ימעט את השטח שהוא שולט עליו בארץ ישראל].

אף שהתורה חסד מתיר להחליף בית של ישראל בבית של גוי כיון שהישראל לא נתן חנייה חדשה לגוי, היה נראה מסבירא [וגם מלשונו משמע כן] דדוקא להחליף בית בבית, אבל להחליף שדה בבית לא, דאף שהיתה לגוי חנייה בשדה נותן לו חנייה שונה שהיא חדשה. וגם יתכן שאסור להחליף שדה ישראל בבית של גוי, אף שנראה שחנייה בבית היא חניה גדולה יותר מאשר בשדה, אך היות והם שני סוגי חניות אולי אסור.

בתורת חסד לא מפורש אם צריך שיהיו שני הבתים שמחליפים שוים או לפחות דומים אחד למשנהו, דלא מסתבר שיהיה מותר ליתן לגוי בית גדול עבור בית קטן להחליף שדה גדול עבור טפח על טפח שיתן הגוי עבורו.

כתבנו לעיל (אות ט') שיש מתירים למכור קרקע בארץ ישראל לגוי שכבר יש לו קרקע אחרת מסברה הדומה למה שכתב התורה חסד בהחלפת קרקע בקרקע, דבין כך ובין כך כבר יש לו לגוי חנייה. אמנם מהתורה חסד משמע דרק להחליף קרקע בקרקע מותר שלא מוסיף לו חנייה, אבל אם מוסיף לו חנייה חדשה אף שיש כבר לגוי קרקע אחרת בארץ ישראל משמע שאסור.

כ. קרקע שישראל קנה מגוי

הגמ' (גיטין מ"ז ע"א) "ישראל שלקח שדה מעובד כוכבים עד שלא הביאה שליש וחזר ומכרה לו משהביאה שליש חייבת במעשר שכבר נתחייבה", הקשה המהרש"א אמאי נקטה הברייתא שישראל לקח שדה מעובד כוכבים וחזר ומכרה לו, ולא אמרה פשוט ישראל שהיתה לו שדה ומכרה לעובד כוכבים עד שלא הביאה שליש וכו'. וכתב המהרש"א "ויש ליישב כיון דאסור למכור קרקע לעובד כוכבים בארץ ישראל לא בעי למנקט מלתא בגוונא דעביד ישראל איסורא שמכר קרקע לעובד כוכבים, אבל בכהאי גוונא שקנאה מעובד כוכבים ושוב חוזר ומוכרה לו אפשר דליכא איסורא". המהרש"א לא הביא מקור לדבריו מה ההבדל אם ישראל מכר קרקע הקנויה מעובד כוכבים או מכר קרקע שהיתה מעולם של הישראל, וגם לא אמר שום סברא לחלק. המהרש"א אמר את דבריו על מקרה שישראל קנה קרקע מגוי ואותו ישראל מכר אותה קרקע לאותו גוי שקנה ממנו. היות והמהרש"א לא כתב שום הסבר, יתכן שרק לקונה עצמו מותר למכור את השדה חזרה אבל אם

הישראל שקנה מהגוי מכר [או אף אם הוריש] את הקרקע לאחר, לישראל השני אסור למכרו. וגם יתכן שדוקא לאותו גוי שקנה ממנו מותר למכור אך לגוי אחר אסור.

בהוראת שעה (פרק כ"ו עמ' צ"ב) כתב על המהרש"א "ואין סברא לחלק בין מכר לאותו עכו"ם ממי שקנה ממנו את הקרקע או לעכו"ם אחר, דכיון דהעכו"ם מכר את הקרקע שלו הרי הוא כאחר דמי, ואם נימא דלמכור לנכרי אחר אסור משום לא תחנם גם לאותו עכו"ם נמי הוה ליה לאסור, אלא ודאי דסבירא ליה דאין נפקא מינה בזה, ועיקר הטעם הוא כיון דעל הקרקע הזאת כבר היה להעכו"ם חנייה שוב אינו עובר עליו משום לא תחנם משום דאינו נותן על הקרקע חנייה מחדש". לפי הסברו של ההוראת שעה שכל קרקע שהיתה פעם של גוי אין באותה קרקע איסור לא תחנם, אין הבדל אם אותו הקונה שקנה מהגוי מוכר או יורשו או מי שקנה מהישראל הראשון מוכר. [פשוט שאף שכל ארץ ישראל הייתה של גויים עד שכבשה יהושע, על מה שכבש יהושע נאמר לא תחנם, וגם פשיטא שמה שכבשו עולי בבל נאסר באיסור לא תחנם, דאם לא הרי בטל איסור לא תחנם לגמרי, ולמה כתב המהרש"א שהביריתא "לא בעי למנקט בגוונא דעביד ישראל איסורא", אמנם לא נתברר לי מה לי כיבוש עולי בבל ומה לי אם ישראל פרטי קנה קרקע]. אמנם לכאורה לפי ההוראת שעה תחזור קושיית המהרש"א אמאי נקטה הברייתא "וחזר ומכרה לו" למה הברייתא נקטה דוקא שחזר ומכרה "לו" לאותו הגוי שממנו קנה, וגם המהרש"א כתב "ושוב חזר ומכרה לו אפשר דליכא איסורא". נראה דההוראת שעה סובר "דמכרה לו" לאו דוקא ומה שהביריתא כתבה "לו" דבזה לא האריכה מה שאין כן שאלת המהרש"א אמאי האריכה הברייתא "ישראל שלקח שדה מעובד כוכבים וחזר ומכרה לו" ולא נקטה "ישראל שמכר שדהו לעובד כוכבים".

לפי ההוראת שעה לכאורה היום אליבא דמהרש"א לא משכחת לה איסור לא תחנם, דכל הקרקעות בארץ ישראל יש להניח שהיו פעם של גוי, ואם היום אין איסור לא תחנם כלל אמאי כתב השו"ע שאסור למכור קרקעות לגוי.

אמנם ההוראת שעה אומר שאין לסמוך על המהרש"א "חדא דהמהרש"א עצמו לא כתב אלא בלשון אפשר, ולפי מה שמסיק הגמרא דהברייתא מיירי בסוריא ליכא ראייה מיד" [דאם הברייתא איירי בסוריא אפשר לומר דלהכי נקטה ישראל שלקח שדה מעובד כוכבים דבסוריא סתם קרקע לעובד כוכבים הוא וישראל לקחה ממנו מתחילה, אבל בארץ ישראל סתם קרקע לישראל לא היה ליה למנקט בכהאי גוונא. כמו שכתב שם המהרש"א בהמשך]. ההוראת שעה למד שהמהרש"א "רצה להוכיח" מהדיוק בברייתא שמותר לחזור ולמכור לגוי ומדיוק בברייתא חידש דינו, לכאורה לא נראה כך מהמהרש"א שמכאן למד את דינו, אלא או שהמהרש"א אמר כן מסברה או שהיה לו מקור אחר לומר כן ומיישב בכך את הברייתא, דקשה לומר דמדיוק שהיה קשה לו חידש לומר שמותר לחזור ולמכור לגוי שדה שישראל קנה מגוי (עי' בקרני ראם על המהרש"א). ואם כדברינו שהמהרש"א לא למד את חידושו מתוך הברייתא, אין הבדל שלמסקנת הגמ' הברייתא איירי בסוריא ולמסקנא לא קשה כלל דיוקו של המהרש"א אמאי נקטה הברייתא שישראל לקח שדה מעובד כוכבים וחזר ומכר לו, דסברת המהרש"א שאם חזר ומכר לנכרי אין איסור לא תחנם, קיימת.

כ"א. קניית קרקע מגוי

השו"ע (או"ח ש"ו י"א) "מותר לקנות בית בארץ ישראל מן העכו"ם בשבת וחותרם ומעלה בערכאות", כלומר התירו אמירה לנכרי לכתוב ולחתום כדי לקנות בית בארץ ישראל, והרמב"ם (שבת ו' י"א) כתב

שלא רק בארץ ישראל מותר אלא גם בסוריא ומקורו בגמ' (גיטין ח' ע"א וע"ב) בברייתא "והקונה שדה בסוריא כקונה בפרוארי ירושלים" ומבארת הגמ' "למאי הלכתא שכותבין עליו אונו [שטר מכירה – רש"י] ואפילו בשבת". המגן אברהם (ש"ו ס"ק כ') הקשה על הרמב"ם דמפורש בגמ' דהברייתא שמתירה גם לקונה בסוריא לכתוב את השטר בשבת ע"י גוי, סוברת ש"כיבוש יחיד שמה כיבוש וא"כ אסור ליתן להם חניה בקרקע מלאו דלא תחנם, לכן מותר לעבור איסור דרבנן. אבל כיון דהרמב"ם (תרומות א' ב'ג') פסק דכיבוש יחיד לא שמה כיבוש למה נדחה דרבנן [של אמירה לגוי].... לכאורה משמע מהמג"א שאיסור לא תחנם כולל לא רק מכירת קרקע לגוי, אלא גם מצוה לקנות קרקע ארץ ישראל מגוי. מסברה קצת קשה לומר כך והמג"א לא כתב מקור לדברים, אך בפשוטו המשמעות של המג"א שהלאו שלא תחנם כולל גם מעין חיוב שלא יהיה קרקע בארץ ישראל ביד גוי עי' לעיל (אות ב') מה שכתבנו בשם פירוש במשניות לרמב"ם (תרומות ו' ב'). אמנם נראה פשוט שאף אם נאמר כך בדעת המגן אברהם, גם לדעתו מי שלא קונה קרקע מיד הגוי בארץ ישראל לא עבר על לאו דלא תחנם, אלא מי שגואל קרקע יש לו "מצוה" של לא תחנם.

אמנם יתכן לדחוק בדברי המג"א ולומר דגם לדעתו אין כל חיוב מצד לא תחנם לקנות קרקע מגוי, והקונה אינו מקיים "מצוה" של לא תחנם, ומה שכתב המגן אברהם הוא על פי דבריו שם (או"ח ש"ו ס"ק י"ט) "ובמ"ץ ח"א סל"א כתב בשם הריב"ש והרא"ש דאסור לקנות [קרקע מגוי בשבת, משום איסור קנין בשבת, ומה שהגמרא מתירה לכתוב את השטר ע"י גוי בשבת אינו אלא] כשקנה מערב שבת אז מותר לומר לעכ"ם לכתוב בשבת". אם נאמר שהמגן אברהם כתב את דבריו אליבא דמ"ץ, שמדובר שהישראל כבר קנה את הבית, הבית כבר שלו, ואם לא יכתבו את השטר יש חשש שהגוי יתחרט ולא יפנה את הבית, יוצא שעל ידי אי כתיבת השטר הישראל נותן חנייה לגוי בבית שעל פי דין הוא כבר של הישראל. לא נתברר לי אם מה שכתב המגן אברהם בשם המ"ץ שדוקא על בית שכבר קנה מותר לכתוב את השטר ע"י עכו"ם אבל לקנות בשבת אסור, כוונת המגן אברהם לפרש כן גם בשו"ע, או דהפירוש בשולחן ערוך כפשוטו "מותר לקנות בית בארץ ישראל מן העכו"ם בשבת", שגם הקנייה עצמה הותרה, והמ"ץ שהביא המגן אברהם חולק על השלחן ערוך [ע' פמ"ג ס"ק כ'].

ב"ב. לא תחנם כשאנו בין האומות-דעת הפמ"ג

הפרי מגדים (או"ח ש"ו אשל אברהם ס"ק כ') כתב "... אף האידנא שאנו בין האומות וליכא לא תחנם לעכו"ם כי אם מצות ישוב ארץ ישראל לבד ...", הפרי מגדים לא כתב מקורו לומר שכשאנו בין האומות אין איסור לא תחנם. ועי' בהוראת שעה (פרק כ"ו עמ' צ"ב) מה שהקשה על הפמ"ג וכתב "ואולי דטעות סופר הוא דהוה ליה לכתוב דהאידנא ליכא לאו דלא ישבו בארצך". אמנם גם ההוראת שעה כתב רק מסברה בעלמא שיש להגיה בפרי מגדים.

ברכת מזל טוב מעומק הלב

לראש בית המדרש הגבוה להלכה
הגאון רבי **יוסף יקותיאל אפרתי** שליט"א
ולרבנית תחי'
לאירוס **בתם** שתחי'
בשעה טובה

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים
שהזוג יעלה יפה והבית החדש יבנה לתפארת אבותם
ויהיה לכבוד המשפחות הגדולות החשובות.
ברכת ה' תלוה אותם כל ימי חייהם שמחה וששון ישיגו

בברכה נאמנה
חבר לומדי בית המדרש וצוות העובדים
המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה

למנויי הליכות שדה
ולכל הלומדים בו

שנה טובה, שנת ברכה וישועה
שנת שובע שנה גשומה וטלולה

שנה ששיבנו לתורתנו ויקרבנו לעבודתנו
ויחזירנו בתשובה שלמה לפניו.

מערכת הליכות שדה

